

Tytuł projektu: ***Idee wędrowne na słowiańskich Bałkanach (XVII-XX w.)***

Kierownik projektu: dr hab., prof. IS PAN Grażyna Szwat-Gytybow

Okres realizacji: 2015-2018

Numer projektu: 2014/13/B/HS2/01057

Konkurs: OPUS, Narodowe Centrum Nauki

Streszczenie

Celem projektu jest nowatorskie opracowanie problematyki migracji idei oświeceniowych i modernizacyjnych na słowiańskich Bałkanach od połowy XVIII do końca XX wieku w ujęciu transdyscyplinarnym i komparatystycznym. Stworzona zostanie **typologia skomplikowanych procesów hybrydyzacji idei pod wpływem lokalnych uwarunkowań** o charakterze etnicznym, politycznym, konfesyjnym i językowym. W centrum zainteresowania znajdują się strategie nie tyle wypierania starych idei przez nowe, co ich reinterpretowania. Autorom projektu chodzi o uchwycenie procesu wyłaniania się nowych – w swej istocie heterogenicznych – znaczeń i kategorii myślenia, co stanowi przedsięwzięcie nieposiadające we współczesnej slawistyce pierwowzoru i zapełni istniejącą lukę poznawczą w badaniach nad historią idei.

Ponadto, praca nad projektem pozwoli wypracować **nowe podejście badawcze**, łączące perspektywę historii idei, historii pojęć, kulturoznawstwa oraz myśli postsekularnej. Uczestnicy projektu planują przygotować edytorski materiał "Leksykonu idei wędrownych na słowiańskich Bałkanach", co wynika z konieczności przejrzystego uporządkowania heteronomicznych i wzajemnie na siebie zachodzących treści. Efektem równoległym do powstania maszynopisu Leksykonu będą również artykuły naukowe dotyczące „idei wędrownych”. Wyniki cząstkowe badań będą upowszechniane na konferencjach krajowych i zagranicznych.

Punktem wyjścia jest ujęcie nowoczesności Anthony’ego Giddensa jako epoki, w której porządek społeczny określa czasoprzestrzenna dystancjacja, zaś relacje „jednostka-społeczeństwo” i „lokalne-globalne” są wzajemne i głęboko zwrotne. Jak wskazuje Arjun Appadurai, efektem tych przepływów jest proces hybrydyzacji kultur, a w związku z tym i migrujących (wędrownych) idei.

Uczestnicy projektu balansować będą między kontekstualizmem a prezentyzmem, między historią pojęć, historią idei, historią intelektualistów i kulturoznawstwem. W myśl tezy historyka pojęć Reinharta Kosellecka o znaczącej konwergencji języka i rzeczywistości, badanie odbywać się będzie **przez pryzmat tworców językowych**. Metoda będzie miała charakter **historyczno-krytyczny**, zaś akcent położony zostanie na **diachronię w ujęciu komparatystycznym**. Za źródła posłużą **teksty pisane, rozumiane jako świadectwa** (samo)wiedzy elit intelektualnych (m.in. antologie, podręczniki szkolne, czasopisma, publicystyka, historyczno-kulturowe i kulturoznawcze rozprawy naukowe). Analiza obejmie zarówno **poziom semantyczny, jak i pragmatyczny** (prezentujący kontekstualne konwencje).

Tytułowe „idee wędrowne” rozumiemy metaforycznie, w perspektywie problematyki tzw. przepływów kulturowych (w tym i zagadnień pamięci kulturowej), a nie tylko okcydentalistycznie zorientowanej historii pojęć (Begriffsgeschichte). Refleksja o nich będzie odbywać się za pośrednictwem – samych w sobie heterogenicznych, ale rozumianych jako ich metonimie – 27 pojęć o charakterze społeczno-politycznym (agraryzm, anarchizm, ewolucja, humanizm, historia, kapitalizm, klerykalizacja, konfesje, konserwatyzm, kształcenie, kultura, liberalizm, naród, nowoczesność, ojczyzna, oświata, oświecenie, polityka, postęp,

racjonalizm, reformacja, religia, rewolucja, sekularyzacja, socjalizm, tradycja, uniwersalizm), prezentowanych w formie haseł leksykonowych. Standardowe hasło ukazywać będzie najpierw **znaczenie źródłowe danego pojęcia** (np. „postęp”), z uwzględnieniem zarówno ujęcia zachodniego, jak i kultur-pośredników (Rosja, Grecja, Imperium Osmańskie), a następnie – **znaczenia wykreowane na gruncie kultur lokalnych**: bośniackiej, bułgarskiej, chorwackiej, czarnogórskiej, macedońskiej, serbskiej i słoweńskiej. W ramach prac nad poszczególnymi hasłami podstawowymi zostaną wygenerowane **dodatkowe, podporządkowane im hasła, odnoszące się do osób, instytucji i pojęć/idei z nimi zintegrowanych** (dla hasła „postęp” na gruncie bułgarskim byłyby to np. „doganianie”, „Na opak rozumiana cywilizacja”).

Zidentyfikowanie wariantywnych modeli adaptacji idei doby modernizacji pozwoli na **weryfikację istniejących stereotypów naukowych** dotyczących tego problemu oraz na **uchwycenie samych mechanizmów przekształceń semantycznych owych idei na interesującym nas obszarze** (np. faktyczne zastąpienie idei postępu przez ideę niwelowania różnic cywilizacyjnych). Badania te wzbogacą nurt refleksji naukowej nad nowoczesnością i ponowoczesnością jako sferą aporii, wynikających ze sprzecznych dążeń do unifikacji i heterogenizacji kultur. W szerszej perspektywie pozwolą też na weryfikację hipotez na temat pozornie jednoznacznych związków rozwoju cywilizacyjnego z tradycjami konfesyjnymi słowiańskich Bałkanów. Ponadto, materiał opracowany w formie "Leksykonu idei wędrownych na słowiańskich Bałkanach" będzie posiadał uniwersalną stosowalność i stanowić będzie nowatorski punkt wyjścia do dalszej rozbudowy w kolejnych projektach badawczych.

Abstract

The goal of the project is to examine the problem of migration of ideas related to Enlightenment and Modernity in the Slavic Balkans from mid 18th till the end of the 20th century and to analyze the process in a novel, transdisciplinary and comparative way. **A typology of complex hybridization processes of ideas under the influence of local conditions**(ethnic, political, religious and language-bound) will be created. Among the research foci of the project there are strategies of reinterpretation rather than substitution of old ideas by the new ones. The authors would like to cover the process of emergence of new – heterogenic in their nature – meanings and thinking categories – which is novel in its character since it has no prototype in the Slavic studies and shall fill in the research gap found in the studies of the history of ideas. Furthermore, an endeavor of this project will be **elaboration of a novel research approach** combining the history of ideas, history of concepts, cultural studies as well as post-secular thought. Participants of the project shall prepare an editorial material of a "Lexicon of migrating ideas in the Slavic Balkans", which results from the need for a concise form of presentation of a heteronomous and overlapping contents. Simultaneously, an outcome of the project will be scientific papers concerning 'migrating ideas'. Research outcomes will be disseminated via presentations held during national and international conferences.

The starting point is an approach to Modernity by Anthony Giddens, who described it as an epoch, in which social order is determined by distantiation, while relations such as 'entity-society' and 'local-global' are reciprocal and deeply reflexive. Arjun Appadurai emphasizes that an effect of these flows is a process of cultural hybridization, and thus – also of migrating ideas.

The participants of the projects will balance between contextualism and presentism, between history of concepts, history of ideas, history of intellectuals and the field of cultural research. The study shall be conducted **through the lens of language phenomena**, according to the hypothesis by a historian of concepts, Reinhart Koselleck, concerning the significant convergence of language and reality. The method shall have a **historical and critical character** with an emphasis placed on **diachrony**, with a comparative approach. Main source materials will be **written texts, understood as a testimony** of (auto)awareness of an intellectual elite, as well as documents revealing the mechanism of reciprocal reflexivity (anthologies, school books, journals, genre of opinion journalism, historical, cultural and cultural science-related scientific theses). The analysis will cover both **thesemantic**, and **the pragmatic level** (presenting contextual conventions).

The term 'migrating ideas' is hereby understood metaphorically from the perspective of the so called cultural flows (including also issues related to cultural memory), instead of occidentally oriented history of concepts (Begriffsgeschichte). Consideration upon them will be collected with 27 (heterogenic, but understood as metonymies) concepts of a social-political character (agrarism, anarchism, evolution, humanism, history, capitalism, clericalisation, confessions, conservatism, education, culture, liberalism, nation, Modernity, homeland, schooling, Enlightenment, politics, progress, rationalism, reformation, religion, revolution, secularization, socialism, tradition, universalism), presented as entries in a lexicon. The aforementioned basic entries shall, therefore, present particular ideas, first **through the lens of a source meaning** (e.g. 'progress') on the ground of the Western as well as mediatory cultures (Russia, Greece and the Ottoman Empire) and then in a multifaceted way, based on senses created **on the ground of local cultures**: Bosnian, Bulgarian, Croatian, Macedonian, Montenegrin, Serbian and Slovenian. While preparing particular entries additional **subordinate entries will be generated, referring to people, institutions, integrated concepts/ideas** (e.g. for 'progress' on the Bulgarian ground it would be 'catching up' or 'The Phoney Civilization').

Identification of possible alternative models of concept adaptation in the era of Modernity is to enable a **verification of existing scientific stereotypes** concerning this issue, as well as coverage of the mechanisms of **semantic transformation themselves, taking place on this geographic area** (e.g. the substitution of the idea of progress by the concept of diminishing intercultural differences). Such studies will thus enrich the flow of scientific thought on Modernity and Post-modernity as a sphere of aporias, resulting from contradictory pursuits of both unification and heterogenization of cultures. In the long run, such studies will enable a verification of hypotheses concerning the supposedly explicit relations between the religious traditions of the Slavic Southern Europe and the evolution of civilization. What is more, material elaborated in form of a "Lexicon of migrating ideas in the Slavic Balkans" shall be universally usable and will pose a novel starting point for further research development in consequent projects.